

*Мирошниченко Ю. М.,
кандидат юридичних наук,
суддя*

Іллічівського районного суду м. Маріуполя Донецької області

ЗМІСТ І ПОРЯДОК ПОДАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

Анотація. Стаття присвячена методико-криміналістичним аспектам подання суду доказів учасниками кримінального провадження. Констатовано, що порядок дослідження доказів – це не тільки черговість відповідних дій, але й затверджений судом регламент роботи з окремими доказами, визначений ним метод, за яким здійснюється судове дослідження. З огляду на це головуючий має чітко й зрозуміло для учасників судового провадження розмежувати етап розв'язання судом клопотань сторін і надання ними своїх доказів залежно від встановленої послідовності їх дослідження. При цьому подання доказів не вичерпується наданням суду письмових, електронних документів або речових доказів. Обґрунтування необхідності допиту свідків, експертів, забезпечення сторонами прибуття зазначених осіб та їх допит перед судом – це теж подання доказів.

Таким чином, подання доказів логічно перетворюється з механічної передачі головуючому матеріалів досудового розслідування на процес демонстрації сторонами своїх доказів, обґрунтування їх вагомості, переконливості, доведення допустимості. Цей метод, безумовно, оптимізує процес судового дослідження, підвищить його якість, забезпечить дійсну змагальність сторін, які, на відміну від суду, докладно ознайомлені зі змістом зібраних під час досудового розслідування доказів і як ніхто інший здатні ефективно оперувати ними в судовому засіданні, реалізуючи функцію судового доказування. Для цього його суб'єкт має не просто перелічити й передати зібрані ним джерела доказів головуючому. Подаючи докази, необхідно пояснювати доказове значення кожного з них, систематизувати докази стосовно попередньої чи наступної тези, наголошуючи на висновках, які витікають із сукупності окремих доказів. Відповідну настанову головуючий має дати суб'єктам доказування, визначаючи порядок дослідження доказів.

Ключові слова: криміналістична методика судового провадження, подання доказів.

Постановка проблеми. Взаємозв'язок наук кримінального процесуального права та криміналістики визначається застосуванням у практичній діяльності суду тісно пов'язаних між собою норм процесуального закону та наукових рекомендацій криміналістики. Положення кримінального процесу становлять правову основу створюваних криміналістикою засобів розслідування кримінальних правопорушень та судового розгляду кримінальних справ. Криміналістика своєю чергою покликана розкрити особливості застосування інститутів і норм кримінального процесуального права та (за Р.С. Белкіним) заповнити своєю «продукцією» змістовну сторону кримінальної процесуальної науки. Зокрема, це стосується процесу оперування доказами з метою встановлення істини, що підпо-

рядковано закономірностям, які вивчаються криміналістикою [1, с. 136]. Актуальними питаннями, розв'язання яких може бути зараховано до проблемного поля криміналістики, є з'ясування сутності подання суду доказів та розроблення на його основі рекомендацій з оптимізації цього процесу.

Мета статті, результати якої подаються в пропонованій статті, полягала у формуванні в межах концепції криміналістичного забезпечення судового провадження нового підходу до розуміння інституту подання суду доказів сторонами кримінального провадження.

У різні періоди розвитку юридичної науки проблемні питання, пов'язані з поданням доказів у кримінальному провадженні, досліджувались Г.І. Алейніковим, В.Д. Арсеньєвим, А.Р. Белкіним, Ю.М. Грошевим, Є.А. Долею, Р.Г. Зоріним, О.В. Капліною, Л.М. Карнеєвою, Л.Д. Кокоревою, А.М. Ларінім, П.А. Лупинською, М.М. Михеєнком, В.Т. Нором, Ю.К. Орловим, І.Д. Перловим, М.А. Погорєцьким, В.О. Попелюшком, М.С. Строговичем, С.А. Шейфером, О.Г. Шило та іншими радянськими, сучасними українськими та іноземними процесуалістами. Водночас криміналістичним аспектам інституту подання доказів увага практично не приділялась, а наукових праць цієї тематики в межах сучасної кримінальної процесуальної парадигми взагалі немає. Тоді як забезпечення повного та всебічного дослідження фактичних обставин кримінального правопорушення, а отже, значною мірою й правильного вирішення справи, залежить не тільки від точного виконання судом і учасниками судового розгляду процесуального закону, але й від доцільного, вмілого використання прийомів і методів, що розробляються криміналістикою [2].

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним питанням оптимальної організації судового розгляду, відповідь на яке не містить процесуальний закон, є порядок подання сторонами доказів. Щодо цього в КПК існує лише одне правило: докази обвинувачення досліджуються в першу чергу (ч. 1 ст. 349). Невизначеним лишається й момент подання доказів, а отже, розв'язання цих питання переходить у тактичну площину.

За логікою закону суд ухвалює рішення щодо обсягу й порядку дослідження доказів, не маючи у своєму розпорядженні матеріалів досудового розслідування, що суттєво ускладнює розв'язання цього питання. У таких умовах особливого значення набувають вступні промови сторін кримінального провадження. Звісно, виступ зі вступною промовою – це право, а не обов'язок сторони, однак ст. 321 КПК надає суду широкі повноваження щодо проведення судового засідання для забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має

значення для кримінального провадження. Для ефективної презентації своєї позиції прокурори та адвокати мають бути готовими, що головуєчий запропонує їм виступити зі вступною промовою [3, с. 14].

У вступній промові зазначається, якими доказами сторона підтверджуватиме наведені нею обставини, порядок дослідження доказів, а також може бути висловлена позиція сторони щодо предмета судового розгляду. Таким чином, вступна промова є важливим інструментом для надання судді інформації про факти справи та питання, що ставляться під сумнів [3, с. 13]. Тому головуєчий вже на етапі підготовчого судового засідання має всіляко заохочувати сторони до майбутніх вступних промов, підкреслюючи їх значення та окреслюючи зміст.

Судова практика склалася таким чином, що зібрані сторонами докази подаються під час розгляду судом клопотань учасників судового провадження (ст. 350 КПК). При цьому між опонентами нерідко виникають спори з приводу належності та допустимості доказів, розв'язання яких буває вельми проблематичним і не відповідає завданням цієї фази судового розгляду. Втягування суду в передчасні суперечки сторін щодо процесуальних вад певних доказів дезорганізує судове провадження. З метою подолання деструктивного впливу таких спорів на хід судового розгляду необхідно відокремити розгляд клопотань учасників судового провадження, безпосередньо не пов'язаних із дослідженням наявних у сторін доказів, від процесу їх подання, що має стати стрижнем етапу з'ясуванням судом обставин, встановлених під час досудового розслідування, та перевірки їх доказами.

Для цього насамперед потрібно визначитися з поняттям «подання доказів». Попри доволі широке використання як у науковому обігу, так і в практичному вжитку, законодавцем відповідний термін не застосовується. Проте ця обставина не має зупиняти суддів у прагненні оптимізувати свою діяльність, застосовуючи для цього такі організаційно-тактичні заходи, які, з одного боку, не суперечать вимогам закону, а з іншого – сприяють реалізації завдань та основних засад кримінального судочинства (оперативності, безперервності, процесуальної економії та ін.). Власне кажучи, в цьому й полягає один із провів криміналістичного забезпечення судового провадження.

Подання доказів відрізняється від процесуальних клопотань тим, що воно не є зверненням до суду з проханням взяти до розгляду наявні у сторін докази. Суд зобов'язаний прийняти всі докази, які відповідають вимогам належності та допустимості, що доводиться сторонами в процесі подання й одночасного дослідження доказів. Правильно, на нашу думку, вчиняють науковці, які розглядають подання доказів у судовому провадженні у двох аспектах: 1) як фізичне передання суду зібраних речей і документів; 2) як демонстрацію сторонами своїх доказів, спрямовану на їх дослідження в судовому засіданні й доведення їх переконливості [4, с. 173–174].

Однак необхідно йти далі в розумінні природи інституту подання доказів, названі аспекти якого – це дві сторони одного явища, єдиного процесу. Для усвідомлення його неподільної сутності необхідно відмовитися від надто формального, спрощеного, виключно буквального сприйняття норм, які регулюють процедуру судового розгляду. Норми кримінального процесуального права здатні регулювати суспільні відносини лише у взаємодії, що передбачає необхідність системного підходу до тлумачення їх аналізу. Поряд із функціями з'ясування

й роз'яснення змісту норм кримінального процесуального права судове тлумачення виконує ще одну винятково важливу роль – сприяє вдосконаленню законодавства шляхом пом'якшення формулювань нормативних приписів, подолання їхніх дефектів і недосконалостей [5].

З урахуванням наведеного можемо стверджувати, що порядок дослідження доказів – це не тільки черговість відповідних дій, але затверджений судом регламент роботи з окремими видами доказів, визначений ним метод, за яким здійснюється судове дослідження. З огляду на це головуєчий має чітко й зрозуміло для учасників судового провадження розмежувати етап розв'язання судом клопотань сторін і надання ними своїх доказів залежно від встановленої послідовності їх дослідження. При цьому подання доказів не вичерпується наданням суду письмових, електронних документів або речових доказів. Обґрунтування необхідності допиту свідків, експертів, забезпечення сторонами прибуття зазначених осіб та їх допит перед судом – це теж подання доказів.

Таким чином, подання доказів логічно перетворюється з механічної передачі головуєчому матеріалів досудового розслідування на процес демонстрації сторонами своїх доказів, обґрунтування їх вагомості, переконливості, доведення допустимості. У великих за обсягом доказового матеріалу справах під час підготовчого судового засідання доцільно рекомендувати сторонам підготувати й надати суду під час розв'язання зазначеного питання списки джерел доказів, які вони мають намір подати для дослідження. Так суд отримає необхідну для ухвалення оптимального рішення інформацію щодо характеру та обсягу наявних у сторін доказів.

Цей метод, безумовно, оптимізує процес судового дослідження, підвищить його якість, забезпечить дійсну змагальність сторін, які, на відміну від суду, докладно ознайомлені зі змістом зібраних під час досудового розслідування доказів і як ніхто інший здатні ефективно оперувати ними в судовому засіданні, реалізуючи функцію судового доказування. Для цього його суб'єкт має не просто перелічити й передати зібрані ним джерела доказів головуєчому. Подаючи докази, необхідно пояснювати доказове значення кожного з них, систематизувати докази стосовно попередньої чи наступної тези, наголошуючи на висновках, які витікають із сукупності окремих доказів. Відповідну настанову головуєчий має дати суб'єктам доказування, визначаючи порядок дослідження доказів.

Тобто в процесі подання доказів сторони мають продемонструвати перед судом як належність та допустимість окремих джерел фактичних даних, так і логічні зв'язки між ними, доводячи певні обставини, критикуючи докази процесуального супротивника, підкреслюючи недоліки чужих та переваги власних доказів. Інакше суд, як і раніше, буде сумлінно «бубоніти» незнайомі йому до цього (значні за обсягом, нерідко рукописні) тексти, а сторони нудьгуватимуть через попередню й детальну з ними обізнаність.

У цьому зв'язку може виникнути сумнів щодо того, чи відбулося в цьому випадку безпосереднє дослідження судом усіх наданих сторонами доказів. Відповідь на це питання має бути позитивною. Судове дослідження – колективний процес, під час якого сторони під керівництвом головуєчого досліджують наявні докази. Верховний Суд (далі – ВС) в одній зі своїх постанов із цього приводу зазначив, що мета норм, які регулюють дослідження письмових доказів у суді, полягає в тому,

щоб кожна сторона мала змогу звернути увагу суду на аспекти, важливі для обґрунтування її позиції. Якщо з певних причин сторона вважає, що письмовий документ має бути повністю або частково оголошений, вона має право заявити таке клопотання відповідно до ч. 1 ст. 358 КПК. Кодекс не визначає, хто саме має оголосити ці докази. З огляду на зміст ч. 1 та ч. 2 ст. 22 КПК подання суду доказів, і, відповідно, застосування такого способу їх подання, який забезпечить потреби суду і права інших учасників провадження, покладається на сторону, яка надає такі докази або посилається на них. У певних випадках, урахуовуючи особливі потреби сторони, суд може прийняти цей обов'язок на себе [6].

Спирним у судовій практиці початкового періоду застосування нового КПК було питання обсягу матеріалів досудового розслідування, що мали бути долучені до матеріалів кримінальної справи. Зрештою прокурори погодилися з протестами адвокатів щодо залучення протоколів слідчих допитів, і на цьому проблему було вичерпано. Проте, на нашу думку, суду доцільно надавати тільки джерела доказів та документи, зміст яких зазвичай наводиться в судовому рішенні. Інші матеріали, що стосуються результатів оперативно-розшукових заходів, листування слідчого тощо, тільки захаращують справу. Процесуальні документи щодо руху справи, рішень слідчого, прокурора, слідчого судді подаються на дослідження лише в разі потреби доведення допустимості певного доказу.

З огляду на це нами позитивно сприйнята позиція ВС, згідно з якою характер і обсяг доказів, що не стосуються предмета доказування, але можуть мати значення, наприклад, для з'ясування допустимості чи достовірності наданих сторонами доказів, практично неможливо визначити наперед. Через те, що сторони вільні у використанні своїх процесуальних прав і самостійно вибирають стратегію і тактику ведення справи (ст. 22 та ст. 26 КПК), у тому числі тактику спростування доказів, наданих протилежною стороною, обсяг доказів, які можуть бути надані на спростування або, навпаки, на підтвердження допустимості чи достовірності доказів, не може бути визначений заздалегідь, оскільки залежить від динаміки кримінального провадження, яка визначається головним чином діями сторін у процесі.

На цій підставі Суд дійшов такого висновку: сторона, у володінні якої знаходяться докази, що обґрунтовують допустимість інших наданих доказів, приймає рішення про необхідність їх надання суду, лише якщо допустимість цих доказів обґрунтовано поставлена під сумнів з тих чи інших підстав. У такому разі в сторони, яка надала спірний доказ, виникає обов'язок довести його допустимість (ч. 2 ст. 92 КПК), надавши інші докази, і, відповідно, як умова надання доказу – обов'язок відкрити їх іншій стороні. Водночас суд, що розглядає справу, має забезпечити стороні можливість підготувати свою позицію щодо наданого доказу, який не був відкритий стороні на більш ранніх стадіях провадження [7].

Висновки. Отже, ключовим питанням, що корінним чином впливає на вибір тактики судового розгляду, є визначення порядку подання сторонами доказів, зміст якого включає обсяг, послідовність і метод їх дослідження. Суддя, головуєчий у судовому засіданні, має вимагати від прокурора, захисника, інших суб'єктів доказування під час надання доказів не тільки наводити найменування документів, якими вони аргументують свої позиції, але й розкривати їх зміст та так повідомляти про

обставину, на підтвердження якої вони подаються, щоб це було зрозумілим як для суду, так і для будь-якого стороннього розумного спостерігача. Те саме стосується використання сторонами показань свідків, експертів, належність та допустимість яких також мають бути обґрунтовані до початку їх допиту. Власне в цьому й полягає судове доказування в змагальному кримінальному процесі.

Література:

1. Белкин Р.С. Курс криминалистики : учебное пособие для вузов в 3-х т. Т. 1. 2001.
2. Гавло В.К., Анисимов Е.Б. К вопросу о предмете криминалистической методики предварительного расследования и судебного разбирательства преступлений, совершаемых преступными сообществами (преступными организациями) в сфере незаконного оборота наркотиков. *Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями* : материалы тринадцатой международной научно-практической конференции : в 2 ч. Барнаул : Барнаульский юридический институт МВД России, 2015. Ч. 1. С. 92–93.
3. Мауї Т.А. Судові процеси: стратегія, навички та нові методи переконання. Аспен Паблішерз, 2-е видання, 2009 р. URL: https://kmdka.com/sites/default/files/files/a5_zelenaya.pdf (дата звернення: 21.06.2021).
4. Крушинський С.А. Подання доказів у кримінальному судочинстві України : монографія. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2017. 247 с.
5. Бессонов В.О. Проблемы толкования норм уголовно-процессуального права. *Вектор науки Тольяттинского государственного университета*. 2010. № 2. С. 22–24.
6. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 13.10.2020 р. у справі № 127/21324/16-к (провадження № 51-922км19). *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <http://od.reyestr.court.gov.ua/files/46/ee02bbc506fc971a6c8c6e11d030f53f.rtf> (дата звернення: 21.06.2021).
7. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 11.05.2021 р. у справі № 737/838/16-к (провадження № 51-1383 км 19). *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <http://od.reyestr.court.gov.ua/files/48/20e87ec8c40ed48c6b7b47a9332adea.rtf> (дата звернення: 30.06.2021).

Miroshnichenko Yu. Content and procedure for presenting in court during consideration of criminal cases

Summary. The article is devoted to the criminalistic aspects of the submission of evidence by the participants in criminal proceedings. It is stated that the order of examination of evidence is not only the sequence of relevant actions, but the rules of work with individual evidence approved by the court, the method determined by it, according to which the judicial investigation is carried out. In view of this, the presiding judge must clearly and intelligibly distinguish between the participants in the proceedings the stage of the court's resolution of the parties' motions and the provision of their evidence, depending on the established sequence of their examination. In this case, the submission of evidence is not limited to the provision of written, electronic documents or physical evidence. Substantiation of the need to interrogate witnesses, experts, ensure the parties' arrival of these persons and their interrogation before the court is also the submission of evidence.

Thus, the submission of evidence is logically transformed from the mechanical transfer to the chairman of the materials of the pre-trial investigation to the process of demonstration by the parties of their evidence, substantiation of their weight,

persuasiveness, proof of admissibility. This method, of course, optimizes the process of judicial investigation, improve its quality, ensure the real adversarial nature of the parties, which, unlike the court, are thoroughly acquainted with the content of evidence collected during the pre-trial investigation and like no other able to effectively operate them in court. To do this, his subject must not simply list and pass on the sources of evidence he has collected to the chairman. When presenting

evidence, it is necessary to explain the probative value of each of them, to systematize the evidence in relation to the previous or next thesis, emphasizing the conclusions that follow from the totality of individual evidence. The presiding judge should give appropriate instructions to the subjects of evidence, determining the procedure for examining the evidence.

Key words: criminalistic methodics of court proceedings, submission of evidence.